

בס"ד

שיעורי הגר"א עוזר שליט"א
ראש ישיבת אתרי

בענין:

מצות ראיה
ושלמי חגיגה

- שטה -

נמסר בחג השבועות ה'תשע"ג

עיצוב גרפי ועימוד: תמנתי עיצוב גרפי

בשבת הקרובה לא ייתקיים שיעור לרגל
שמחת הז' ברכות של הרב עוזר שליט"א

מצות ראייה ושלמי חגיגה

שבעה ולא הביא, הלכך חשיב 'אין בו מעשה'². ואעפ"י שאנו נוקטים 'כולם תשלומין דראשון' מ"מ חידש הגר"ח שזהו רק לענין זה שמי שלא היה ראוי בראשון פטור בשאר הימים, אבל המצוה מעיקר דינה קיימת כל שבעה (ויש להאריך בחידוש זה?), הלכך הלאו נגמר באי-עשייה ולכך אין לוקין עליו. [גם בעונג יום טוב (צד) צדד בסברא זו לדחות בזה דברי השאג"א הנ"ל, דלעולם י"ל שכל שעוברים עליו ע"י מעשה, הגם שעיקרו הוא בהימנעות - לוקים עליו, והכא שאני שאין לוקין מאחר שהעבירה לא נגמרת בשעת הביאה אלא כשאנו מביא שבעה ימים].

אך האמת תורה דרכה, שמדברי הרמב"ם בכמה מקומות מבואר שהבאת הקרבן היא ממעשה מצות ראיית פנים גופא; בספר המצוות (עשה ג), בהגדירו מצות ראייה כתב שיקריב קרבן עולה בראיתו. וביותר נראה כן מלשונו בתחילת הלכות חגיגה, כשמגדיר מצות עשה דראייה, כותב: 'הראייה האמורה בתורה היא שנראה פניו בעזרה ביום טוב הראשון של חג ויביא עמו קרבן עולה'. ועוד סיים שם: 'ומי שבא לעזרה ביום ראשון ולא הביא עולה, לא דיו שלא עשה מצות עשה אלא עובר על לא תעשה'. הרי שעוד בטרם השמיענו הלאו כתב כהנחה ראשונית שלא קיים העשה. ואם העשה עצמה הוא ראיית פנים ורק הלאו הוא שמפקיע את המצוה בכניסה ריקנית, היה לו לומר להפך, לא דיו שעבר אלא אלא גם חיסר עשה. וזו ראייה ברורה שהבאת הקרבן הוא מעיקר מצות ראייה, כי גדר המצוה להראות בעזרה עם הקרבן.

ולפי זה הרי נתגלה גם מקור דבריו, שהרי כך פתח את ההלכה: 'שלוש מצות עשה נצטוו ישראל בכל רגל משלש רגלים, ואלו הן הראייה שנאמר 'ראה כל זכורך, וכו' ומי שבא לעזרה ביום ראשון ולא הביא עולה, לא דיו שלא עשה מצות עשה' וכו'. ומקור הדברים בברייתא (חגיגה ו: ר' יוסי הגלילי אומר שלש מצות נצטוו ישראל בעלותם לרגל ראייה וחגיגה ושמחה וכו'. ואם כי בגרסתנו בגמרא אין כתיב 'מצוות עשה', אך כבר הביא הגריי"פ פערלא שגרסת הסמ"ג 'מצות עשה' וכך נראה גרס הרמב"ם. ואם גרסינו כן הרי מבואר בהך ברייתא שמצות עשה ד'ראה כל זכורך' היינו הבאת עולת ראייה, דהא בברייתא מיירי בהבאת הקרבנות.

ב וכו"כ סברא זו השפ"א בפסחים סג. יעו"ש.
ג לכאורה לצורך ישוב הקושיא אין צריך לחידוש זה, שאף אם לא היה תשלומין כל שבעה אלא יום ראשון, סוף סוף האיסור לא מושלם אלא כשעבר היום ולא הביא.

ד ולפי"ז גם מי שאנוס מלהביא קרבן, אסור לו להראות ריקם שהרי מעשה זה מתועב [וכדוגמת השוחט פסח על החמץ, שאף אם אנוס מלבערו אסור לו לשחוט]. ואכן שם לוקה כמוש"כ רש"י ורמב"ם, כי מעשה השחיטה על החמץ מתועב. וא"צ למש"כ השפ"א בפסחים סג.], מוש"כ לפי הצד השני שהלאו הוא על העדר קרבן, מסתבר לכאורה שחייב להראות, שהרי אנוס הוא על ההבאה ואין המצוה מעוכבת בגלל כן, וכמו שכתב השאג"א שם לענין לבישת בגד כשאין לו ציצית, ע"ש. ואף שיש לחלק דהתם עשה והכא לאו, מ"מ הלא כלפי הלאו הוא אנוס ופטור, ומה יפטרנו מקיום העשה. אך בטו"א (ו) כתב שאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש. וצ"ע, הלא הלאו הוא במניעה ולא בעצם מעשה הכניסה, וכיון שהוא אנוס על הלאו מדוע יידחה העשה. ונראה שלדרך הראשונה, אף להירושלמי שלמדו חיוב ראיית פנים לנשים מהקהל, ופירשו הגרי"ז והשפ"א שהוא גדר 'מצות ראייה' לעצמו כדלהלן, י"ל שאף האנוס מלהביא קרבן אינו נראה, כי מ"מ מעשה זה מתועב לפני המקום. וצ"ע.

[גדר מצות 'ראה כל זכורך', ראיית פנים או ראייה בקרבן] בשלשה מקומות בתורה נצטוינו במצות 'שלוש פעמים בשנה ראה כל זכורך וגו'. ופשטות הדברים שמצות ראייה גדרה ראיית פנים, וכמו שפרש"י (ריש חגיגה) מצוה זו: 'שצריכים להתראות בעזרה ברגל'. אלא שהטורי-אבן (שם ובדף ז) דייק מדברי הרמב"ם (ריש הלכות חגיגה): 'ומי שבא לעזרה ביום ראשון ולא הביא עולה, לא דיו שלא עשה מצות עשה אלא עובר על לא תעשה שנאמר לא יראו פני ריקם'. מזה משמע שגדר המצוה הוא להראות בקרבן דוקא, ואם בא בלא קרבן לא קיים המצוה. ועמד הטו"א מנליה להרמב"ם הא. ועוד הקשה מדברי הירושלמי (המוכח בתוס' ב.) שקטנים [וה"ה נשים וכד'] לא נפטרו אלא מראיית קרבן אבל בראיית פנים חייבים. הרי ששייכת ראיית פנים לעצמה ואין המצוה מותנית בהבאת קרבן [אלא שהמחויב בקרבן ונראה בלעדיו עבר בלאו ד'ולא יראו פני ריקם']. וצדד לומר שאכן נחלקו בנידון זה שני התלמודים; לתלמוד הירושלמי מצות ראייה גופא אינה תלויה בקרבן, ואילו תלמוד דידן שנקט לפטור נשים וקטנים אף מראיית פנים [עתוס' וטו"א שכתבו להוכיח כן מתלמודין], סובר שמצות ראייה מתקיימת רק בקרבן דהלאו ד'ולא יראו פני ריקם' מגדיר את מצות 'ראה כל זכורך', ולכן הפטור מן הקרבן אינו מצווה בראיית פנים. וכן נקט הרמב"ם להלכה כשיטת תלמודו, ועל כן כתב שמי שלא הביא קרבן לא קיים מצוה זו.

ואולם בשפת אמת והגר"ח (ריש חגיגה) פירשו שגם להרמב"ם המצוה היא בראיית פנים ולא ראיית קרבן, אלא שהואיל ואסרה תורה לבוא ריקם נמצא שהראיה בלא קרבן הוא מעשה שאינו רצוי לפני המקום, וודאי אין בזה קיום מצוה, דלעולם אין עבירה מצוה. הוי אומר: המצוה מצד עצמה גדרה ראיית פנים אלא שהלאו מפקיע את המצוה בראייה ריקנית. ואולם זהו רק למי שמוזהר בלאו, אבל מי שאינו בר חיוב הבאת קרבן, מקיים המצוה בראיית פנים גרידא. ולפי דרך זו אין כל קושיא מהירושלמי, דנשים וקטנים שאינם בני קרבן ראייה, מקיימים המצוה בראיית פנים, ורק המצווה בקרבן ואינו מביאו, הופקעה מצוותו.³

[הטעם ש'ולא יראו פני ריקם' הוא לאו שאין בו מעשה]

והנה הרמב"ם (שם) כתב שאין לוקה על לאו של 'ולא יראו פני ריקם' שהרי לא עשה מעשה. ובשאגת אריה (לב) פירש משום שהלאו הוא על העדר העשייה ולא על הכניסה הריקנית. אמנם כבר הרגיש הגר"ח שלפי דרכו אי אפשר לומר כן, שהרי אם כהשאג"א שגדר הלאו הוא החדלה מהבאה, מהי תיתי שהוא מפקיע את ה'עשה' כאשר נראה ריקם, הלא העשה הוא היראות-פנים והלאו הוא על ההימנעות מהבאת קרבן והם שני דברים נפרדים. על כן פירש הגר"ח שאעפ"י שגדר הלאו הוא תיעוב הכניסה הריקנית מ"מ נחשב לאו שאין בו מעשה שהואיל ויש לו תשלומין כל שבעה, הרי שלא נשלם האיסור אלא כשעברו

א נראה שהשפ"א אולי בזה לשיטתו (כריש המסכת) רצה לומר שמצות ראייה מתקיימת אף בליה [אבל בר"ה ה. כתב רש"י שאינה אלא ביום. ובשפ"א שם כתב שיש לפלפל בזה הרבה]. והיינו כשיטתו שראיית פנים אינה שייכת בעיקרה לקרבן, אבל לפי ההבנה השניה נראה ודאי שאין ראייה אלא ביום.

(בית הבחירה ו, ובהשמטות שבסוף ספר המדע, ובמש"ח הפטרת תצוה) בבאור דברי הרמב"ם (בית הבחירה ו, י) 'ויש להם למשון העזרה עד המקום שירצו מהר הבית' דמשמע שהר הבית כולו ראוי לעשותו עזרה אבל לא מחוצה לו. והיינו מפני שההר כולו נבחר למקום המקדש. וכן הוכיח בספר מקדש דוד (כו) ממה שהמביא ביכורים להר הבית אינו חייב באחריותו, כי כבר נתקיימה בכך הבאה למקום המקדש. והיינו מפני ש'בחירה' לחוד ו'קדושה' לחוד (כפי שהאריך הגר"ז במכתב), והבחירה היתה על כל ההר גם אם לא נתקדש כולו בקדושת המקדש, ולענין כמה הלכות סגי במקום הנבחר אעפ"י שלא נתקדש [משא"כ קדושה בלא בחירה אי אפשר משנבחר המקום לבית, ועל כן אי אפשר להוסיף על העזרה מעבר להר]. והרחבנו במקום אחר. ואם כן שפיר יש לומר שמתקיימת מצות ראיית פנים ד'הקהל' בכל המקום הנבחר גם מחוץ לעזרה. [ומ"מ י"ל דדוקא כשהבית בנוי או נחשב כל המקום הנבחר ל'לפני ה', משא"כ כשהוא חרב, וכדרך שנקט הגרמ"ש לענין מצות לולב בירושלם בזמן הזה, דלא כהערוך - לנר].¹ מה שאין כן בראיית פנים דרגלים שמצוותה בהבאת קרבן כנ"ל, ודאי אינה אלא בעזרה דוקא, מקום הבאת הקרבן.

[אף שמעשה המצוה בהבאת קרבן, עיקר קיומה - ראיית פנים]

אחר שנתבאר בדעת הרמב"ם שמצות ראייה גדרה היראות בקרבן, יש לשאול מלשון הרמב"ם ברמזי המצוות שבפתיחה להלכות חגיגה, שהגדיר את המצוה: 'להראות פני ה' - הרי משמע שגדר המצוה ראיית פנים גרידא. ולכאורה אין זה תואם עם דבריו שבגוף ההלכה בסמוך 'הראייה האמורה בתורה היא שנראה פניו בעזרה ביום טוב הראשון של חג ויביא עמו קרבן עולה' וכנ"ל. כיצד יתקיימו שני הדברים? - אך הענין יובן על פי מה שייסד הגר"ח שדרכו של הרמב"ם להגדיר ברמזי את 'קיום המצוה' ואילו בגוף ההלכות מבאר את 'מעשה המצוה', והבאנו כמה וכמה דוגמאות לכך² [דוגמא אחת: במצות פרו ורבו כתב בכותרת: 'לפרות ולרבות', ואילו בגוף ההלכות (בפ"ט מ'מהל' אישות) כתב 'חייב לבעול בכל עונה עד שיהיו לו בנים מפני שהיא מצות עשה של תורה שנאמר פרו ורבו']. מעתה זכינו לגדר הדברים: אמנם קיום המצוה ותוכנה הפנימי היא היראות פני ה', אבל עשייתה וצורתה היא היראות בקרבן.

בגדר זה יבוארו כמה הלכות ודקדוקים בדברי הרמב"ם: -

[עולת ראייה אינה 'חובת קרבן' אלא 'מצות ראייה']

נפקותות: הבאת פרידה אחת; הבאה בשותפות; אין שעבוד נכסים]

כתב הרמב"ם (שם) 'ויביא עמו קרבן עולה בין מן העוף בין מן הבהמה'. וכבר העיר הכס"מ שכך היא שנויה במכללתא, ודלא כגירסת הגמרא לפנינו (ז). 'בזבחים ולא בעופות'. וכתב שכנראה

[מצות ראיית פנים בנשים ובקטנים; ב'הקהל'; קיום מצות ראייה מחוץ לעזרה]

ובישוב קושית הטו"א מהירושלמי שאף הפטורים מקרבן חייבים בראיית פנים, והלא צורת המצוה היא בראיית קרבן³, יש לומר עפ"י ד'השפ"א (שם, בדרך שניה) והגר"ז (ערכין ב:): בבאור דברי הירושלמי שנשים חייבות בראיית פנים מן הכתוב במצות הקהל, מה שם נשים וטף בכלל, אף כאן. ופירשו שזהו חיוב 'ראיה' לעצמו הנלמד מהקהל שעיקרו ראיית פנים. ולמדנו מדבריהם שמצות הקהל גופא היא 'מצות ראייה', ולמדנו בגזרה שוה ד'ראיה' 'ראיה' שאותה ראייה האמורה בהקהל קיימת גם בכל הרגלים בראיית פנים, מלבד מצות 'יראה כל זכורך' האמורה ברגלים שמתקיימת רק בקרבן. [ואין דרשה זו גילוי מלתא בעלמא על האישים החייבים, אלא למדנו בה גדר מצות ראייה לעצמה, שבה נכללים גם הנשים והקטנים]. ואם כן זכינו ששני גדרים הם; מצות 'יראה כל זכורך' ענינה [להרמב"ם] היראות בקרבן, ומצות 'ראיה' הנלמדת מהקהל ענינה ראיית פנים ובה חייבים גם הנשים והקטנים, לשיטת הירושלמי.

והיה אפשר לפרש בזה שהבבלי והירושלמי הולכים לשיטתם; הבבלי שפותר נשים מראיית פנים, אזיל לשיטתו (בסוטה מא) שמצות הקהל היתה בעזרת נשים, שעל כן היה מותר למלך לישוב בעת קריאתו, ואם כן אין בזה קיום ראייה דכתיב בה 'את פני ה', אלא מצות הקהלה בעלמא היא ולא משום 'ראייה', ואילו הירושלמי (בסוטה ז, ט) תירץ על הקושיא הלא אין ישיבה בעזרה, שלא היה יושב אלא סומך - הרי משמע שלשיטתו הקריאה היתה בעזרת ישראל שהיא מחנה שכונה, וא"כ לשיטתו שפיר מתקיימת בזה ראייה לפני ה'.⁴ והרמב"ם שפסק (חגיגה ג, ג) שקורא בעזרת נשים כתלמוד דידן, נקט שאין 'ראייה' אלא בקרבן ולא בראיית פנים, כי אין בהקהל גדר 'ראייה' ולא למדנו משם לחייב נשים וקטנים בראייה.

אך יש להקשות על כך מדברי הרמב"ם בפרוש המשנה (ריש חגיגה) שכתב 'ואמר במצות הקהל למען ישמעו ולמען ילמדו, ולמדנו מזו הראייה שהיא בשנה השביעית לכל ראייה שאינה חובה על השוטה לפי שאינו למד, ולא על חרש לפי שאינו שומע וכו'". הנה משמע מדבריו כדברי הגר"ז והשפ"א שמצות הקהל היא בגדר מצות ראייה. אלא שהביא לימוד זה לענין פטור חרש המדבר ואינו שומע או שומע ואינו מדבר שפטור מן הראייה, והרי זוהי הגזרה-שוה המובאת בבבלי (ג), ואם כן משמע ש'מצות ראייה' זו הנלמדת מהקהל, נכונה היא גם אליבא דתלמוד דידן שהקריאה היתה בעזרת נשים. [וצ"ל דמ"מ נשים נתמעטו גם מראייה זו משום 'כל זכורך' האמור ברגלים, ולענין זה לא ילפינן מהקהל].

וטעם הדבר שאף מחוץ לעזרה מתקיימת מצות ראייה ד'הקהל' לדעת תלמוד דידן, נראה על פי מה שכתב האור-שמח

ה יש להעיר שבשו"ת דובב מיישרים (ח"א קלד) כתב בדעת הרמב"ם שנקט מהירושלמי שנשים וקטנים חייבים בראיית פנים. ולפי זה נסתלק תירוץ הטו"א הנ"ל שעשה מחלוקת בזה בין הבבלי והירושלמי ופסק הרמב"ם כהבבלי.

1 וא"ת הלא נראה שהנשים בכל אופן היו בעזרת נשים, בין בהקהל, בין בראיית פנים הירושלמי, כדאמרינן בעלמא וכי אשה בעזרה מניין. וע"כ שמתקיים גם בזה היראות פני ה'. [ואם כן כשאמרו בירושלמי דבעי ראיית פנים בעזרה היינו דוקא כלפי מצות ראייה דקרבן, אבל נשים החייבות בראיית פנים, שפיר דמי אף מחוץ לעזרה]. ומשא"כ י"ל שהואיל וקריאת המלך בפנים, שפיר מתקיימת 'ראיה' גם במקומות הסמוכים ונראים לשם. ולפרש"י (והטו"א בדעת הירושלמי) שהמצוה היא בראיית פנים גרידא, יש להסתפק בנראה בהר ולא הקריב, האם עובר בלאו דריקם.

ז ע' בשיעור יח א ד ת לענין מורא מקדש ועוד הלכות. וע"ש מקורות והוכחות לענין זה.

ח ובמנ"ח (תריב) מסתפק שמה אפשר לקיים מצות הקהל במקום אחר בירושלם. אך לפי האמור שגדר מצות הקהל בראיית פנים, נראה שא"כ מחוץ להר הבית.

ט ע' בשיעורים ב, ד; ו, ב; יא, ג.

מתחייב כל איש ישראל בעולת ראייה, אלא צורת ההיראות בעזרה מחייבת לבוא עם קרבן, הלכך שפיר דמי אף אם מביא קרבן בשותפות עם אחר.

[שיטת התוספתא והרמב"ם בגדר שלמי חגיגה; אינם 'חובת קרבן' אלא צורת מצות עליה לרגל]

ה' אלא שלפי זה יש לעיין, הלא בתוספתא מבואר כן גם לענין חגיגה שיכולה לבוא בשותפות, ועד כאן לא אמרנו אלא בעולת ראייה שהיא באה כחלק ממצות ראיית פנים, אבל מה ענין זה לשלמי חגיגה.

מזה יש לנו מבוא ויסוד לומר שאף קרבן חגיגה אינו בגדר 'חובת קרבן' כשאר קרבנות אלא גם הוא מעניין ראייה, וחייב הקרבן שלו הוא אופן קיום של העלייה לרגל. ואם כי זהו גדר מחודש אבל מצאנו יסוד נאמן להתלות בו, שכבר קדמנו בחידוש זה הגאון בעל חסדי דוד. וכמה וכמה סימוכין יש לדבר זה, כפי שיבואר בע"ה; -

הנה בהמשך דברי אותה הלכה שבתוספתא איתא 'זה וזה קרויין חגיגה'. ואין מובן מאי קאמר ומאי נפקא מינה. ופירש החסדי-דוד שהכוונה לומר שהראיה והחגיגה שניהם ענין אחד להן, שהן מצורת העליה למקדש ברגל, להיות באים בעולות ושלמים. ועל כן הראיה קרויה חגיגה וכן החגיגה קרויה ראייה, שאף ששתי מצוות הן ודינים חלוקים לכל אחת, אבל ענינן אחד.

ובן נראה מלשון הרמב"ם בספר המצוות (עשה נב) בבארו את מצות החגיגה: 'שצונו לעלות לרגל למקדש שלש פעמים בשנה... וכבר התבאר בכתוב שזאת החגיגה הוא שיעלה בקרבן יקריבהו'. וכן מבואר יותר בספר החינוך (מצוה פח) שפירש מצות חגיגה ברגלים, 'לחוג ברגלים, והוא שנצטוונו לעלות לרגל למקדש.. ומענין החגיגה הוא שנעלה שם בקרבן ונקריבהו שלמים לכבוד החג'.

יתר על כן, כתב הרמב"ם (בל"ת קנו) בלאו ד'לא יראו פני ריקם': 'שהזהירנו מעלות לרגל מבלי קרבן שיהיה עמנו נקריבהו שם.. ועל כל פנים יהיה עמו עולה ושלמים'. הרי שהעדר השלמים נכללו בלאו דראייה ריקנית. וכן הוא בספר החינוך (פח).¹ [אמנם בספר היד לא הזכיר הרמב"ם שאף השלמים נכללים בלאו ד'לא יראו'. ויתכן שבפרט זה חזר בו להלכה, אבל עיקר היסוד קיים, שהבאת הקרבן מצורת מצות העלייה היא]. וכן כתב רש"י בסו"פ ראה עה"פ 'ולא יראה את פני ה' ריקם' - אלא הבא עולות ראייה ושלמי חגיגה [ואילו במשפטים ותשא לא הזכיר אלא עולות].²

ויסוד הדבר למדנו מדברי הרמב"ם ריש הלכות בית הבחירה: 'מצות עשה לעשות בית לה' מוכן להיות מקריבין בו הקרבנות, וחוגגין אליו שלש פעמים בשנה'. נראה מלשונו הזהב שמפרש לשון 'חגיגה' האמורה בתורה - עלייה למקדש [שלא כתב 'חוגגים בו' או 'אצלו' אלא 'אליו' כלומר עולים אליו].

יא ולכאורה יש לסייע כן מלשונות הכתוב במשפטים וכי-תשא שלאחר שנאמרה מצות חגיגה כתיב 'ולא יראו פני ריקם' ורק לאחר מכן נאמרה מצות ראייה, שלא כפי שהיה מתאים לכאורה לפי פשוטו - אך לפי האמור קאי לאו זה אשלפניו ולאחריו, ולכן נכתב בין חגיגה לראייה.

יב ונראה שלכן פירש רק שם, כי רק שם כתוב בסמוך ללאו: 'איש כמתנת ידו כברכת ה' אשר נתן לך', והיינו זה שיש לו אוכלין מרובין ונכסים מרובים שמביא עולות מרובות ושלמים מרובים כמו שפרש"י עפ"י חגיגה ח. א"כ משמע דאף השלמים שייכים לאמור מקודם, וכמוש"פ בשפתי חכמים.

הרמב"ם גרס בגמרא כבמכלתא. והנה כתב המבי"ט בקרית ספר שצריך לפרש כוונת הרמב"ם 'עוף' - קן, שתי תורים או שני בני יונה, אבל לא פרידה אחת, דהא אמרינן (בכריתות ט. גבי גר שנתגייר) להביא פרידה אחת אי אפשר - שלא מצינו בכל התורה כולה, ומפרשינן אעפ"י שמנדב אדם עוף אחד, 'חובה מיהא לא אשכחן'. ואולם באור שמח כתב שנראה ברור מלשון הרמב"ם שבועוף יחיד קאמר, דומיא דבהמה. ואמנם כדבריו מפורש להדיא בספר החינוך (מצוות פח תפט) שמביא תור או גוזל. אך כיצד יתיישבו הדברים עם המפורש בגמרא בכריתות - אכן לפי האמור יש לנו פתח, שהואיל וקיום המצוה בעצם הוא ראיית פנים אלא שצורת מעשה הראיה הוא בקרבן, יש לומר שאין כאן 'חובת קרבן' כשאר קרבנות שבחובה, אלא 'מצות ראייה' היא שנעשית ע"י הבאת קרבן, ושפיר י"ל שקרבן זה מתקיים אף בעוף אחד, ואין זה בכלל 'חובה מיהא לא אשכחן', דלא בחובת קרבן קעסקינן אלא מצוה היא המוטלת על האדם שצורתה בהבאת קרבן.

וי"ז להביא סיוע גדול לחילוק זה מדברי שנים מרבותנו, בבאור דברי הרמב"ם (א,י) המפריש עולת ראייה ומת - היורשים חייבים להביאה. ותמהו הכס"מ והלח"מ הלא אפילו בשלא הפריש יתחייבו היורשים, כדאמרינן ביולדת שהביאה חטאתה ומתה - יביאו יורשים עולתה. ועוד הקשו מדברי הירושלמי (בפ"ק דחגיגה). וכתבו בקהלות יעקב (חגיגה ג) ובחזון יחזקאל (בהשמטות לתוספתא חגיגה) ששונה עולת ראייה שאין בחיובה שעבוד נכסים מפני שאינה כחייב קרבן דעלמא הדומה במהותו לחייב ממון שעיקרו ותכליתו ששיג חברו את המגיע עליו, וה"נ שיושג למזבח קרבנו, אלא מצוה היא המוטלת על האדם שלא לבוא ריקם, וככל מצוות עשה דעלמא שאין שייך בהם ענין שיעבוד. [בקה"י הוסיף סברא שלכך אין היורשים מביאים עולתו אם לא הפריש - כי לא תתקיים חובתו בהקרבה זו, כי סוף סוף נראה המת בעזרה ריקם, ולא יועיל מה שיביאו אחר כך קרבנו והוא אינו קיים].

היה אפשר ליישב לפי דרך זו את הקושיא מהירושלמי - לפי דברי הטו"א הנ"ל שנחלקו התלמודים בגדר מצות ראייה דלשיטת הירושלמי היא ראיית פנים גרידא, ולפי"ז יש לומר דלהירושלמי עולת ראייה היא חובת קרבן כשאר קרבנות חובה ואינה מגוף מצות ראייה, אבל הרמב"ם שנקט כתלמוד דידן שהקרבן הוא מצורת מצות ראייה, אין זו 'חובת קרבן' אלא 'מצוה'. ואולם אין צורך בזה, לפי מה שביאר בקה"י שם לבאר סוגית הירושלמי שתואמת לדברי הרמב"ם דדווקא אם הפריש יביאו היורשים, ואדרבה סוגיא זו היא מקור דברי הרמב"ם. ע"ש באורך.

ובזה יתפרש ענין נוסף. דהנה בטורי אבן חקר אם עולת ראייה באה בשותפות. והעיר עליו האור - שמח (ריש הלכות חגיגה) דמפורש הדבר בתוספתא (א,ו), שאם אין לו מתוך ביתו - משתתף עם אחרים ובלבד שלא יפחות מכשיעור. ואם כי הדבר מפורש, צריך ליתן בו טעם; הלא סתם קרבנות שבחובה אינם באים בשותפות [מלבד קרבן פסח שכך דינו לבוא בחבורה]. אך לפי האמור ניחא, שאין כאן חובת קרבן על הגברא שבהגיע הרגל

י' ובאו"ש פירש משום שמביא עמו חגיגה, וכיולדת שמביאה בהמה בהדי עוף. ונראה שטעמו מיושב רק עם האמור להלן בפנים שהחגיגה והראיה ענינם אחד, ושפיר חשיבי באים ביחד מצד עיקר חיובם.

ומדחילק זאת מהקרבת הקרבנות מבואר שאין כוונתו ב'חוגגין' - הבאת קרבן חגיגה לכשלעצמה]. ומהראשונים יש שפירשוהו לשון עיגול ומחול, או לשון שמחה (ע' חגיגה י: וברש"י ותוס'), אבל מהרמב"ם נראה שמפרש 'לחוגג' - לעלות לרגל.

אם כן יש לומר שהבאת שלמי חגיגה הנלמדת מ'תחג לי בשנה' אינה חובת קרבן כשאר קרבנות חובה אלא היא מצורת מצות העלייה לרגל. וזהו גדר שוה לעולת ראייה שהיא מצורת ההיראות בעזרה. ונפקא מינה ששתיהן באות בשותפות, שלא כשאר קרבנות חובה - וכטעמא דאמרן, שאינה כחובת קרבן המוטלת על גברא. וזהו שהסמיכה התוספתא הא ד'זה וזה קרויין חגיגה' לדין שהן באות בשותפות, דמה טעם קאמר; מה טעם באות בשותפות מאחר ושתייהן קרויין חגיגה, כלומר הן מצורת העלייה למקדש והחגיגה אליו.²⁷

ובזה יתפרשו דברי הרמב"ם (ב,ד) שכל הפטור מראיה פטור מחגיגה, וכבר עמדו הכס"מ והלח"מ על מקור הדבר. ואולם לפי האמור ניחא, שהראיה והחגיגה עניינם אחד כדקתני בתוספתא.²⁷

[חובת ראיית הבנים הזכרים, להרמב"ם, היא מצורת מצות הראייה מדאורייתא]

ו נשוב עתה למצות ראייה. הנה דעת רש"י (בחגיגה ו) שקטן העולה עם אביו אין עמו קרבן, והתוס' (שם ב.) חולקים וסוברים שצריך להביא נדבה לקטן מדין חינוך, כמו הגדול שאסור לו לבוא ריקם. ומדברי הרמב"ם (ב,ג ובמשל"מ) נראה כרש"י. ויש לשאול, בשלמא לרש"י שפירש המצוה בראיית פנים גרידא, ניחא שמחנכים את הקטן למצוה זו [ואין חוששים ללאו ד'לא יראו' מפני שאינו בר קרבן], אבל לפי המבואר לעיל בדעת הרמב"ם שצורת המצוה בקרבן, ובלי קרבן לא נתקיימה המצוה, מה מקום לחנך הקטן לראיית פנים בלא קרבן.

וזהו אפשר לומר על פי דברי רבנו מנוח (שביתת עשור ב,י) ששני דינים הם בחינוך הקטנים למצוות; ישנו דין חינוך מדברי קבלה המוטל על האב להרגיל את בנו למצוות, משום 'חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה', ודין זה מתקיים אף בלא קיום פרטי המצוה כהלכתן. ודין נוסף מדברי סופרים שהטילו

²⁷ נראה שבתוספתא רחוק לפרש שהחגיגה קרויה ראייה ובכלל לא יראו פני ריקם, דהא קתני ברישא 'איוזו היא ראייה - אלו עולות הבאות לראייה. איוזו היא חגיגה אלו שלמים הבאין לחגיגה' - משמע שחגיגה אינה באה לראייה. ואם בא להוציא אח"כ מהמשמעות הפשוטה ולומר שגם החגיגה באה לראייה, הלא העיקר חסר מן הספר. גם ברמב"ם ריש הל' חגיגה משמע להדיא שהנראה בעזרה והביא עולה ולא הביא חגיגה, עבר על עשה דחגיגה אבל לא בלאו ד'לא יראו פני ריקם'. ועוד, להדיא אמרו (ו). נאמרה חגיגה להדיוט ונאמרה ראייה לגבוה, מה חגיגה האמורה להדיוט בראוי לו (שלמים) אף ראייה האמורה לגבוה בראוי לו (עולה ולא שלמים) - מכל זה משמע שאין החגיגה בכלל ראייה.

אך י"ל שכונת התוספתא רק לצד אחד, לומר שהואיל ועולת ראייה נאמרה בפרשת 'תחג לי' את חג המצות 'וכי' - ללמדנו שאף היא קרויה חגיגה [וע"ע תוס' פסחים פ. בשם הירושלמי דאיתקש חגיגה לעולת ראייה. ובחזו"א כתב שלא מצינו שהוקשו בכתבו ופירש דלאו דוקא. אך לפי האמור יש מקום לקיים הדברים שעולת ראייה כלולה בחגיגה וממילא הוקשו]. ונראה שבא ללמד בזה שאפשר להקריב ראייה כל שבעה, דהא כתיב גבי חגיגה 'שבעת ימים תחוג לה'א', וכיון דאף הראייה קרויה חגיגה, גם היא בכלל זה.

ואולם בעיקר הדברים ודאי יש לקיים ככל האמור בפנים שקרבן החגיגה אינו חובת קרבן רגילה אלא חלק מצורת מצות העלייה.

²⁸ ונראה שזהו הטעם למה שאמרו בירושלמי (ריש חגיגה) שאין משלח חגיגתו ביד אחר - דהא אינו בא לחוג, ואין משמעות להבאת קרבן חגיגה בלא שעולה לרגל. וכן יש להוכיח שאינו חובת קרבן אגברא, שהרי הפטור מלעלות לרגל אינו מצוה בקרבן חגיגה [דהא סתמא אמרו (בפסחים ח) 'שאיין לו קרקע אין עולה לרגל'], ואף שהמיעוט נאמר רק במצות עלייה ליראת - אך מפני שפטור מלעלות למקדש פטור מהקרבן, שאין הקרבן חובה מצד עצמו.

חיוב על הקטן עצמו משום חינוך, ולזה צריך שיתקיימו כל תנאי המצוה ודיניה כמו גדול [כי מדרבנן גיל חיוב במצוות מתחיל מזמן שהגיעה הבן או הבת לחינוך]. והארכנוטו לדקדק כן מלשונות הרמב"ם ב"ב מקומות, שבמצוות מסוימות כתב לשון חיוב על האב - כאשר אין המצוה מתקיימת כרגיל בכל פרטיה, ופעמים כתב חיוב על הבן - כשהמצוה מתקיימת במלואה. לפי זה גם כאן יכולים אנו לפרש כן: שהואיל ואין הקטן יכול להביא קרבן, עכ"פ מצוה על האב להרגילו בראיית פנים [שהרי זהו תוכן קיום המצוה כאמור לעיל]. ועל כן כתב הרמב"ם גם כאן לשון חיוב על האב: 'אביו חייב להעלותו'.

אלא שלאמיתו של דבר נראה כמו שכתב הנצי"ב (במרומי שדה בחגיגה בכ"מ ובהעמק שאלה קלוב), שלדברי הרמב"ם, האב חייב להעלות את בנו מדאורייתא. והראה שם שמחלוקת הסוגיות היא במסכת חגיגה, שבדף ד אמרו להדיא דמדרבנן הוא, אבל בדף ו שדנו ללמוד משמואל וחנה משמע דמדאורייתא.

והנה לשון הרמב"ם בספר המצוות (עשה ג) 'וענין מצוה זו שיעלה האדם למקדש עם כל בן זכר שיהיה לו...'. ולשונו

מטה שנקט כרב יוסף (בחגיגה ז) בפירוש דברי הברייתא 'אין נראין חצאים' - שיש לו לאב להעלות את כל בניו עמו. ונקט הרמב"ם שאביו שהקשה על דברי רב יוסף, זהו משום דאזיל לשיטתו בדף ד שהוא מדרבנן, אבל להלכה מצוה זו מדאורייתא שנאמר 'יראה כל זכורך' דמשמע שצורת מצות ראיית האב נעשית כשעולה עם כל בניו. וכפי שמורה לשון הרמב"ם (ב,ג): 'אביו חייב להעלותו ולהראות בו כדי לחנכו במצות שנאמר יראה כל זכורך'. [ומש"כ 'כדי לחנכו במצוות' אין הכוונה למצות חינוך מדרבנן אלא נתן גדר וטעם לדין התורהטו], ודלא כהמפרשים שפירשו דקרא אסמכתא בעלמא. וכן מצאנו בפירוש בספר הבתים שלשון הרמב"ם מורגלת על לשונו, שהטעם ד'לחנכו במצוות' הוא טעמא דקרא לדין דאורייתא. יז

והנה באותה ברייתא דקתני 'אין נראין חצאים' קתני נמי 'ואין נראים ריקנים משום שנאמר ולא יראו פני ריקם'. וכבר עמד הטו"א וכי תנא קרא אתא לאשמעינן, הלא אפילו תינוקות של בית רבן יודעין זאת. וצדד לומר שכונת התנא בזה לומר שהעשה דראייה גופא אינו מתקיים בראייה ריקנית. והוא מקור לשיטת הרמב"ם המובאת למעלה. נמצא עתה ששני הדינים השנויים בברייתא 'אין נראים חצאים ואין נראים ריקנים' הרי הם מגדירים את צורת מצות ראייה, שייראה האדם עם כל בניו הזכרים בעזרה [כך היא מצות ראייה של האב גופא, ולא משום חובת הבנים]. ושייראה בקרבן. והכל מעיקר צורת המצוה דאורייתא כמו שנתבאר.

²⁹ ראה בהרחבה בשיעור ל.

³⁰ וכן דרך הרמב"ם בכ"מ ליתן טעמא דקרא, כמו שכתב הגר"ז בהל' גזילה (ג, בקו"א). וע' גם בתשובת הרמב"ם לחכמי לונז' רנב; רמב"ם הל' עכו"ם ד, ד וס"מ; ריש תמידין ומוספין א, ג, ושם ג, טז ועוד. ואולם כאן אין צורך בזה כי בא לפרש ההלכה שכתב בסמוך (עפ"י הסוגיא בחגיגה ו). שקטן חוגר פטור מלעלות. והיינו מפני שהוא מופקע ממצוה זו ואין טעם להרגילו. ולולא הטעם הו"א שהואיל והיא מצורת מצות האב, להראות עם כל בניו, כך לי אם הקטן חוגר או שוטה.

³¹ וכן מורה פשט לשון החינוך (תפס). ובמנ"ח דחק לפרש דבריו מדרבנן, אבל להנצי"ב אין צורך בזה, כי נוקט תמיד בשיטת הרמב"ם.

עיקרי דברים

א גדר מצות ראייה, לפרש"י הוא ראיית פנים בעזרה, ולהרמב"ם הוא ראייה בעזרה בקרבן.

זהו מצד מעשה המצוה, ואולם קיומה ועניינה הוא ראיית פנים אף להרמב"ם. (א ג)

זה שנשים וקטנים חייבים בראיית פנים בלא קרבן לדעת הירושלמי, להרמב"ם יש לומר שהוא גדר 'ראייה' נפרד הנלמד מהקהל, ואולם מצות 'ראה כל זכורך' היא בקרבן דוקא כאמור. (ב)

ב גם לשיטת תלמוד דידן שקריאת 'הקהל' היתה בעזרת נשים, יש לומר שהיא מצות 'ראייה' לפני ה' - שראיית פנים יכולה להתקיים בכל הר הבית מפני שההר כולו נבחר להיות מקום המקדש.

אך נראה שלדעת הירושלמי מצות 'ראייה' דהקהל היא בעזרת ישראל המקודשת דווקא. (ב)

ג נראה בדעת הרמב"ם, שעולת ראייה אינה 'חובת קרבן' המוטלת על הגברא כשאר קרבנות שבחובה, אלא היא באה כחלק ממצות ראייה.

הנפקותות: אין בה שעבוד נכסים לחייב היורשים כשאר קרבנות שבחובה; יכולה לבוא פרידה אחת, שלא כשאר קרבנות חובה; באה אף בשותפות. (ד)

ד נראה מדברי הרמב"ם [כמו שכתב הנצי"ב] שהבנים עולים עם אביהם מדאורייתא, שכך היא צורת מצות הראייה, להראות עם כל בניו הזכרים. (ו)

ה נראה לומר [כדברי החסדי-דוד] בדעת התוספתא והרמב"ם, שגם שלמי חגיגה הם כעולת ראייה שאין גדרם כחובת קרבן דעלמא, אלא באים כחלק ממצות עלייה לרגל, שכך צורת מצות העלייה, בהבאת שלמים. ועל כן הם באים בשותפות.

ואכן נראה מדברי כמה ראשונים שבכלל 'לא יראו פני ריקם' גם הבאת שלמי חגיגה. (ה)

